

душили їх бажання жити повнокровним, державним життям. Незважаючи на короткочасність існування Кирило-Мефодіївського товариства, воно, за словами Михайла Грушевського, „в історії українського народу має те важливе значення, що тут ми вперше бачимо спроби теоретичного формулювання української ідеї в політичній і суспільній сфері в дусі прогресу і свободи”.

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В радянський час науково-культурна спадщина видатного українського історика Володимира Антоновича, як і багатьох інших вітчизняних вчених другої половини ХІХ – початку ХХ століть, була, фактично, заборонена. Становище суттєво змінилося після проголошення України незалежною державою.

Володимир Боніфатійович Антонович народився 13 (30) листопада 1834 р., за іншими даними 1830 р. В селі Махнівці на Київщині у шляхетно-польській сім'ї. По закінченні Одеської гімназії поступив на медичний факультет Київського університету, однак швидко збагнув, що душа і серце тяжіють до історії, перевівся на історико-філологічний факультет цього ж університету, після успішного закінчення якого здобув ступінь кандидата історії. У 1876 р. В.Антонович захистив дисертацію на тему «Останні часи козацтва на Правобережжі», за яку йому присвоїли ступінь магістра руської історії. За публікацію книги «Нарис історії Великого князівства Литовського» В.Антонович одержав вчене звання професора Київського університету Святого Володимира і цю посаду займав до 1890 р., після чого пішов на пенсію. Однак викладацька діяльність Володимира Антоновича не закінчилася. В усякому разі відомо, що протягом 1895–1896 навчальних років відомий вчений нелегально читав студентам «Виклади про козацькі часи на Україні» – єдину працю, написану українською мовою. Завдяки записам, які збереглися в учнів історика, цей лекційний курс був опублікований в 1991 р. Окремою книгою. Всі інші праці В.Антоновича побачили світ в різних журналах і наукових збірниках російською мовою. І в цьому нема нічого дивного, адже після прийняття дискримінаційних царських указів Валуєва і Юзефовича українська мова опинилася поза законом. В 1996 р. Київське видавництво «Либідь» видало з нагоди 160-ї річниці з дня народження Володимира Антоновича досить великий за обсягом збірник вибраних праць вченого під назвою «В.Б.Антонович. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори». До книги ввійшли такі наукові розвідки вченого, як «Польско-русские соотношения XVII в.» «Про українофілів та українофільство», «Киевские войты Ходыки»; «Характеристика деятельности Богдана Хмельницкого», «Козацкий сотник Иван Гонта» та багато інших. Автор вступної статті та упорядник видання професор Василь Ульяновський вміло згрупував праці В.Антоновича по розділам «У боротьбі за Україну», «Життєписи історичних діячів», «Козаччина. Гайдамаччина», «Історія церкви в Україні», «Київ і Київська земля», «На старій Україні: факти, події, люди».

Володимир Антонович, на відміну від деяких своїх плодovitих учнів, приміром Михайла Грушевського, не написав узагальнюючої історії України. Та цього він і не прагнув. Переважна більшість його праць була присвячена дослідженню українсько-польських взаємин і розвитку національно-визвольного руху на Правобережжі, серед яких варто виділити «Про походження козацтва» (1863), «Про гайдамацтво» (1876), «Про походження шляхетських родів у Південно-Західній Росії за актами 1432–1798» (1870), «Уманський сотник Иван Гонта» (1882), «Київ та його доля і значення з ХІV – до ХVІ ст.» (1882), «монографії з історії Західної і Південно-Західної Росії» (1885) та ін.

«Володимир Антонович, – писала Н.Полонська-Василенко, – перший у тодішній Росії, у своїй історичній школі в основу історії поклав знання передісторії». Він зрозумів вагу передісторії ще сто років тому, зробив її предметом історичних студій і викладав її під виглядом «Вступу до історії». Саме з іменем В.Антоновича справедливо пов'язують виникнення української археології. Археологічний з'їзд 1874 року показав високий рівень досягнень молоді української науки. В.Антонович був автором праць з археології, які започаткували цілий напрям наукового дослідження. Серед його головних розвідок з археології необхідно назвати «Розкопки з землі древлян» (1893), «Археологічна карта Київської губернії» (1895), «Археологічна карта Волинської губернії» (1902). Вже в 1870 р. В.Антонович на одному із засідань «товариства Нестора-Літописця» виступив з ґрунтовними дослідженнями про українські могили. «Від того часу, – писав С.Симович, – ні один археологічний з'їзд на Україні не обходиться без участі Антоновича». З іменем видатного вченого пов'язано виникнення в 1873 р. «Південно-Західного відділення Російського Географічного товариства».

Плідно працював Володимир Антонович у галузі етнографії. Заслужують на увагу його праці «Чаклунство» та «Історичні пісні малоросійського народу» (1874–1875, у співавторстві з М.Драгомановим). Вчений зібрав і видав 8 томів «Архіву Південно-Західної Росії», в яких були вміщені матеріали з історії Правобережної України XVI–XVIII ст.

У 80-х роках XIX ст. В.Антонович опублікував двома виданнями книгу «Історичні діячі Південно-Західної Росії», в якій були поміщені науково-популярні нариси про українських гетьманів Петра Сагайдачного, Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетерю, Петра Дорошенка, Демка Многогрішного та багатьох інших. На відміну від «Русской истории в жизнеописаниях ее главнейших деятелей» Миколи Костомарова, написаній в проросійському дусі, нариси В.Антоновича висвітлювали минуле України як складової частини Російської імперії, але простежувалася ідея національної єдності.

Поряд з активною трудовою діяльністю В.Антонович не менш активно включився у політичну боротьбу. Він з молодих літ бере участь у так званому русі «хлопоманів», які вимагали демократичних нововведень, звільнення селян з кріпацтва. Окрім наукових, політичні цілі переслідувала також «українська Громада», ініціатором створення якої виступили В.Антонович, К.Михальчук, Т.Рильський, Б.Познанський. Коли русофільська преса накинулася на київську «українську Громаду», В.Антонович і двадцять його соратників опублікували відкритого листа, в якому запевняли російську публіку в тому, що їхньою метою «є лише освіта народу». Незабаром В.Антонович разом з О.Русовим, М.Драгомановим та іншими заснували «Стару Громаду». Що стосується творчих стосунків В.Антоновича і М.Драгоманова, то їхня наукова співпраця увінчалася написанням вищеназваного збірника «Исторические песни».

Та найбільшою заслугою Володимира Антоновича перед українською наукою було створення славнозвісної історичної школи. Переважна більшість його учнів стали видатними вченими, які протягом XIX–XX ст. посідали майже всі кафедри українських університетів: Д.Багалій, І.Линниченко, П.Голубовський, О.Андріяшев, М.Довнар-Запольський, В.Ляскоронський, М.Грушевський. Останній в 1894 р. за рекомендацією Володимира Антоновича очолив кафедру історії у Львівському університеті.

УКРАЇНСЬКИЙ АНТРОПОЛОГ ХВЕДІР ВОВК

Протягом тривалого часу наукова спадщина видатного українського антрополога, етнографа, археолога і літературного критика, щирого патріота України Хведора Вовка